

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ (1926-1938)

Semih BULUT*

ÖZET

Türkiye-Mısır ilişkilerinin tarihsel kökleri XVI. Yüzyıl'ın başlarına kadar uzanır. 1517'den itibaren Osmanlı hakimiyeti altına giren Mısır, 1882'de İngiltere tarafından işgal edilmiştir. İşgali kabul etmeyen halkın yoğun çabaları neticesinde Mısır 1922'de bağımsızlığını kazanmıştır. Mısır halkı emperyalizme karşı savaş verdiği sırada bir yandan da kendisi gibi emperyalizmle savaşan Türk halkına maddî ve manevî destek vermekten kaçınmamıştır.

Türkiye Mısır diplomatik ilişkileri 1926'da tesis edilmiştir. Bu yıllarda ilişkiler çok sıcak değildi. Buna rağmen, iki ülkenin yöneticileri ilişkileri geliştirmek veya en azından belli bir seviyenin altına düşürmemek için hem söylem, hem de eylem bazında çaba sarf etmişlerdir. Fakat bu çaba ilişkilerin zaman zaman gerginleşmesini engelleyememiştir. 1934 yılından itibaren ise bu tür gerginlikler yaşanmamıştır. Bunda, bu yıldan itibaren İtalyan tehdidinin belirginleşmeye başlamasının büyük etkisi vardır.

Atatürk döneminde iki ülke arasında siyasi ilişkilerin yanında ticari ve kültürel ilişkiler de kurulmuştur. Fakat bu ilişkiler oldukça sembolik bir seviyede gerçekleşmiş ve siyasi ilişkilerin gerisinde kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Mısır İlişkileri, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Fes Olayı, Hilafet, Mısır'da Milliyetçi Hareketler.

* Genelkurmay ATASE/SAREM Başkanlığı, Orta Doğu Uzmanı.

TURKISH-EGYPTIAN RELATIONS IN THE ERA OF ATATÜRK (1926-1938)

ABSTRACT

The historical roots of Turkish-Egyptian relations date back to the beginnings of the XVIth Century. Egypt, coming under the rule of the Ottoman as of 1517, was occupied by Britain in 1882. As a result of the intensive efforts of the people denying the occupation, Egypt gained its independence in 1922. During their anti-imperialist struggle, Egyptian people did not hesitate to give moral and financial support to the Turkish, who were also fighting against imperialism.

Turkish-Egyptian diplomatic relations were established in 1926. In those years, relations were not so warm. However, the leaders of the two countries made efforts both in discourse and action in order to improve or at least to keep relations at a certain level. Still, these efforts could not prevent occasional tensions in relations. Such a strain was not observed after 1934. The Italian threat becoming evident as of that year has been one of the significant reasons for it.

During the era of Atatürk, commercial and cultural relations were also established between the two countries, as well as political ones. However, the former were quite symbolical and stayed in the shade of the political relations.

Key Words: Turkish-Egyptian Relations, Turkish Foreign Policy in the Atatürk Era, Fez Incident, The Caliphate, Nationalist Movements in Egypt.

GİRİŞ

Türkiye-Mısır ilişkilerinin tarihsel kökleri XVI. Yüzyıl'ın başlarına kadar uzanır. Mısır 1517'de Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim ile Memluk Sultanı Tomanbay arasında yapılan Ridaniye Savaşı'yla Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır¹. Mısır'a büyük önem atfeden ve bütün eyaletler içinde özel bir paye veren Osmanlılar, bölgeye "Beylerbeyi" olarak daima vezir payesinde görevliler tayin etmişlerdir. Bu dönemde ülkenin başkenti Kahire de, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan sonra ikinci büyük şehri haline gelmiştir².

1798'de Fransızların Mısır'a saldırmasından sonra gelişen olaylar neticesinde Mısır valiliğine kadar yükselen Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde Osmanlı Mısır ilişkileri çok sıkıntılı bir dönem geçirmiştir. Osmanlı Devleti 1821'de Mora'da patlak veren isyandan sonra Kavalalı'dan yardım istemiş, Kavalalı kendisine Girit ve Mora valiliklerinin yönetimlerinin verilmesi koşuluyla yardım etmeyi kabul etmiş, Kavalalı'nın yardımıyla isyan bastırılmasına rağmen Mora'da Yunan devletinin kurulması nedeniyle Kavalalı'ya Mora valiliği verilememiş, bunun üzerine Kavalalı Mora'nın yerine Suriye valiliğini istemiş ve bu isteği kabul edilmeyince de Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır³. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Suriye'ye saldırması üzerine, Osmanlı Devleti önce 1832'nin Temmuz ayında, sonra da aynı yılın Aralık ayında İbrahim Paşa üzerine kuvvetler gönderdiyse de, bu kuvvetler yenilgiye uğramıştır⁴. Bundan sonra İbrahim Paşa Anadolu'ya geçmiş, burada Osmanlı ordusunu bir kez daha yenilgiye uğratmış, zayıf durumdaki Osmanlı Devleti'nin daha güçlü durumdaki Kavalalı Mehmet Ali Paşa idaresine girmesinden endişelenen Avrupalı devletlerin araya girmesi üzerine savaştan iki tarafa zoraki bir anlaşma imzalatılmış, sonraki yıllarda savaş yeniden alevlenmiş, fakat bu sefer Kavalalı'nın oğlu İbrahim

¹ Melek Çolak, "Türk-Mısır İlişkileri Çerçevesinde Mısır'ın Atatürk ve Türk Devrimine Bakışı (1919-1938)" **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 6, Temmuz 2010, s. 1.

² <http://misir.ihh.org.tr/tarih/osmanli.html> (Erişim Tarihi: 30.08.2011).

³ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1982, s. 127.

⁴ Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi 1831-1841**, 1. Kısım, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 64.

Paşa, özellikle İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni desteklemesi üzerine yenilgiye uğramış ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa sadece Mısır valiliğine (babadan oğula geçmek kaydıyla) razı olarak 1841'de Osmanlı Devleti ile anlaşmak zorunda kalmıştır⁵.

1882 yılında Mısır, İngiltere'nin işgaline uğramıştır. Fakat bu işgale rağmen İngiltere, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini tamamen koparmak istemediğinden, Mısır'da bir Osmanlı yüksek komiserinin görev yapmasına razı olmuştur. 1882-1914 yılları arasında Mısır de-fakto olarak İngiliz işgalinde olmasına rağmen, resmîyette hâlâ Osmanlı toprağı idi ve İngiltere de 1914'e kadar bunun aksini iddia etmemiştir⁶. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin 1914'te Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na girmesinden hemen sonra Osmanlı'nın Mısır üzerindeki egemenlik haklarını tek taraflı olarak iptal ettiğini beyan ederek Mısır'ı himayesi altına aldığı ilan etmiştir⁷.

Bu himaye, İngiltere'nin Mısır'ın yönetim kademelerini özellikle 1894'den itibaren birer birer ele geçirmeye başlaması nedeniyle yavaş yavaş su yüzüne çıkan İngiliz aleyhtarlığını ve bunun sonucunda oluşan Mısır milliyetçiliğini körüklemiştir⁸. İngiltere'nin Mısır'ı himayesi altına almasıyla körüklenen Mısır milliyetçiliğinin şiddeti, I. Dünya Savaşı ve sonrasında gelişmeler nedeniyle daha da artmıştır. Savaş sırasında Mısır'ın askeri bir üs haline gelmesi Mısırlıların gururuna dokunmuş, ayrıca savaşta çekilen ekonomik sıkıntılar halkta genel bir hoşnutsuzluk ve umutsuzluk yaratmıştır. Böyle bir ortamda Wilson'un savaşın sonlarına doğru ilan ettiği 14 ilkesi bağımsızlığa giden yolda bir umut olarak algılanmıştır. Bu umudun da katkısıyla Mısır milliyetçileri tarafından “*Vefd*” adında bir delegasyon kurulmuştur. 1918'in Kasım ayında Vefd, Paris Barış Konferansı'na katılarak, konferansta Mısır'ın bağımsızlığını savunmak istediye de,

⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 5, TTK Basımevi, Ankara 1983, s. 201-202.

⁶ Selma Botman, **Egypt from Independence to Revolution, 1919-1952**, Syracuse University Press, New York 1991, s. 25.

⁷ **Foreign Relations of the United States (FRUS) 1922**, United States Government Printing Office, Washington, c. 2, s. 103, ABD'deki İngiltere Büyükelçisi'nden ABD Dışişleri Bakanı'na, 16.03.1922.

⁸ Robert L. Tignor, **Modernization and British Colonial Rule in Egypt, 1882-1914**, Princeton University Press, New Jersey 1966, s. 392.

bu istek İngiltere Hükümeti tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Vefd, Mısır milliyetçiliğinin en dikkat çekici ismi olan Said Zağlul önderliğinde bütün ülkede ayaklanma ve gösterilere başvurmuştur⁹. İngiltere bütün çabalarına rağmen bu hareketi engelleyemeyince, 1922’de yayınladığı tek taraflı bir deklarasyon ile Mısır’ın bağımsızlığını ilan etmek zorunda kalmıştır¹⁰. Bununla beraber, İngiltere Mısır’ın ve Süveyş Kanalı’nın savunmasını üzerine aldığı gibi, kapitülasyonlardan kaynaklanan haklarını da muhafaza etmiştir¹¹.

Mısır halkı emperyalizme karşı bu şekilde savaş verdiği sırada bir yandan da kendisi gibi emperyalizme karşı Kurtuluş Savaşı veren Türk halkına maddi ve manevi destek vermekten kaçınmamıştır. Mısır Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin 1921 yılında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Ankara Temsilciliği’ne Yunan işgali sırasında zarara uğrayan köylüye verilmek üzere gönderdiği 37.250 lira, bu desteğin arşiv belgelerine yansıyan bir örneğidir¹².

Türk Kurtuluş Savaşı’nın başarıyla sonuçlanması neticesinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması, İngiltere’nin 1914’te tek taraflı olarak ortadan kaldırdığını duyurduğu, Osmanlı Devleti’nin Mısır üzerindeki egemenlik hakları konusunu bir sonuca bağlamıştır. Antlaşmanın 16 ve 17. maddeleriyle Türkiye, Mısır üzerindeki bütün hak ve sıfatlarından vazgeçmiştir¹³.

⁹ Mehmet Serhat Yılmaz, “*Mısır Basınında Milli Mücadele Dönemi Türkiye’si Üzerine Bir Araştırma (1919-1922)*” **The Pursuit of History -International Periodical for History and Social Research (Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi)**, Yıl: 1, Sayı: 2, Ekim 2009, s. 101.

¹⁰ Marius Debb, **Party Politics in Egypt: The Wafd&its Rivals 1919-1939**, Ithaca Press, Londra 1979, s. 3.

¹¹ Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih: 1789-1960**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1964, s. 523; Çolak, *a.g.m.*, s.1.

¹² **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.)**, Yenimahalle, Ankara, 030.10.198.355.2, Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra vekilleri Heyeti Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdüriyetinden Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Ankara Murahhaslığına, 27.12.1921.

¹³ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler**, No. 8, 2. Takım, c. 2, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2001, s. 6-7. Lozan Barış Antlaşmasınının 18 ve 19. maddeleri de Mısır’la ilgilidir. 18. maddeye göre, Türkiye’nin, Mısır vergisiyle güvence altına alınmış Osmanlı borçlanmaları (1855, 1891 ve 1894 yıllarında yapılan borçlanmalar) konusundaki bütün yükümlülükleri kaldırılmıştır. 19. maddeye göre ise, Mısır’ın tanınmasından doğan sorunlar, ilgili devletler arasında saptanacak şartlar içinde, sonradan kararlaştırılacak hükümlerle çözüme bağlanacaktı. **a.g.e.**, s. 7.

Lozan Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra, iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulması konusu gündeme gelmiştir. Bu konuda ilk talep Mısır'dan gelmiştir. Mısır Türkiye ile diplomatik ilişkileri tesis etmek istediğini Ocak 1925'te Roma'da bulunan elçisi vasıtasıyla Türkiye'nin Roma elçisine bildirmiştir. Bu istekten haberdar olan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı da Roma'da bulunan Türk elçisine, Mısır tarafından yapılacak resmi müracaatın Türk Hükümetince olumlu karşılanacağını Mısır elçisine bildirmesini istemiştir¹⁴. Gerekli yazışmaların yapılmasının ardından 19 Şubat 1925 tarihinde Kahire Valisi Muhammed Heddaya Paşa “*fevkalâde murahhas (temsilci) ve orta elçi*” sıfatlarıyla Türkiye'ye atanmıştır¹⁵. Ertesi yıl da, Muhittin (Akyüz) Paşa aynı sıfatlarla Türkiye'nin Kahire Elçiliği'ne atanmıştır. Böylece, 1926 yılı itibarıyla iki ülkenin diplomatik ilişkileri tesis edilmiştir¹⁶.

SİYASİ İLİŞKİLER

Diplomatik ilişkilerin kurulmasına ve iki ülke arasındaki köklü bağlara rağmen bu tarihlerde Türkiye-Mısır ilişkilerinin henüz sıcak ve samimi olduğu söylenemezdi. Bu durumda Türkiye Cumhuriyeti ve Mısır Krallığı'nın devlet rejimleri arasında meydana gelen farklılaşmanın büyük etkisi vardı. Türkiye'de sırasıyla saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılması gibi inkılâp hareketleri Mısır kamuoyunda tepki yaratmıştır. Her ne kadar saltanatın

¹⁴ B.C.A., 030.10.266.795.2, Hariciye Vekâletinden Başvekâlete, 02.1925.

¹⁵ B.C.A., 030.10.131.936.21, Hariciye Vekâletinden Başvekâlete, 03.1925; Bilal N. Şimşir, **Doğunun Kahramanı Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s. 252. Mısır'ın Ankara Sefareti'ne Orta Elçi Muhammed Heddaya Paşa ile birlikte ikinci kâtib olarak Avukat Abdülhalim Elbeyani Efendi, ataşe olarak Abdülrauf Hilmi Efendi, evrak memuru olarak da Hasan Mazhar Efendi atanmışlardır. Mısır ayrıca İstanbul ve İzmir'de de şebenderlikler (konsolosluklar) açmıştır. İstanbul'daki konsolosluğa Kemal Nuri Bey birinci sınıf şebender (konsolos) olarak, Süleyman Nâgib Efendi ile Mehmed Tevfik Abdullah Efendi de yazı işleri memuru olarak atanmıştır. İzmir'deki konsolosluğa ise Mehmed Sırrı Efendi üçüncü sınıf konsolos olarak ve Hüseyin Hüsnü Efendi de yazı işleri memuru olarak atanmıştır. B.C.A., 030.10.131.936.21, Hariciye Vekâletinden Başvekâlete, 03.1925.

¹⁶ Bilâl N. Şimşir, “*Fes Olayı: Türkiye-Mısır İlişkilerinden Bir Sayfa (1932-1933)*” **Bulleten**, c. 48, Sayı:189-190, Ocak- Nisan 1984, s.2.

kaldırılmasına ve cumhuriyetin ilanına yönelik tepkiler, Sultan Vahdettin'in İngilizlerle işbirliği yaptığı için Mısır'da bazı çevrelerde vatan haini olarak görülmesi ve Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nı kazanmış olmasının Mısır'da yarattığı coşkunun henüz dağılmamış olması nedenleriyle dengeli olsa da, bu durum halifeliğin kaldırılmasıyla değişmiştir. Mısır basını genel olarak Osmanlı Halifeliğinin yıkılmasının Müslüman toplumunun dağılmasına sebep olabileceği endişesiyle halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkmıştır¹⁷. Mısır Kralı Fuad ise kendini halife ilan etmenin yollarını aramış, bu isteği Müslüman devletler arasında kabul görmeyince geri adım atmak zorunda kalmıştır. Bütün bunların etkisiyle Mısır Yönetimi, Türkiye'den çeşitli nedenlerle kovulan insanların bir kısmını ülkesinde barındırmış, bunların Türkiye aleyhinde gazete ve kitap yayınlamalarına da engel olmamıştır¹⁸.

Türkiye-Mısır ilişkileri, bu nedenlerle sıcak ve samimi olmasa bile, iki ülkenin yöneticileri ilişkileri geliştirmek veya en azından belli bir seviyenin altına düşürmemek için hem söylem, hem de eylem bazında çaba sarfetmişlerdir. Buna rağmen zaman zaman bazı gerginlikler yaşansa da, ilişkilerde herhangi bir kopma yaşanmamıştır¹⁹. Dip-

¹⁷ Richard Hattamer, "Mısır Basınında Atatürk ve İnkılâpları" (Çeviren Ayten Sezer) **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XVII, Sayı: 50, Temmuz 2001, s. 391. Hattamer'in bu makalesinin orijinali için bkz. Richard Hattamer, "Atatürk and The Reforms in Turkey as Reflected in the Egyptian Press" **Journal of Islamic Studies**, Vol: 2, Number: 1, January 2000, pp.21-42.

¹⁸ Şimşir, **Doğunun Kahramanı...**, s. 254.

¹⁹ İlişkilerin kopacak noktaya kadar gerilmemesinin, yöneticilerin gösterdiği çabanın dışındaki bir diğer nedeni de, Halifeliğin kaldırılmasından sonra Mısır'da meydana gelen tepkinin Atatürk'ün yaptığı diğer inkılâplardan sonra meydana gelmemesidir. Mısır kamuoyunda Halifeliğin kaldırılması konusu dışındaki Atatürk inkılâplarına yönelik olumlu ve olumsuz görüşler Hattamer'e göre birbirini dengelemektedir. Bkz. Hattamer, **Mısır Basınında...**, s. 405. Mesela Atatürk'ün 1925'teki şapka inkılabına liberal basın tarafından Batılılaşma ve çağdaşlaşma açısından bakılmış ve desteklenmiş, muhafazakâr basın tarafından ise din ve milliyetçilik açısından bakılmış ve olumsuz karşılanmıştır. Şapka inkılabına gelen olumlu ve olumsuz tepkiler birbirine eş değerdedir. Mehmet Serhat Yılmaz, "Türkiye'deki Şapka ve Kıyafet İnkılâbının Mısır Kamuoyunda Yansımaları (1925-1932)" **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 2, Güz 2005, s. 102. İnkılâpların Mısır'daki yansımaları için ayrıca bkz. Bayram Akça, "Atatürk Dönemi Türk-Mısır İlişkileri ve Bu Dönemde Mısır Basınının Türk İnkılâbına Bakışına Bir Örnek" **5. Uluslararası Atatürk Kongresi, 8-12 Aralık 2003, Bildiriler**, c. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s. 1175-1181.

lomatik ilişkilerin tesis edildiği 1926 yılından itibaren iki ülke ilişkilerini ilgilendiren ve aşağıda kronolojik olarak sıralanacak gelişmeler bu çerçevede değerlendirilebilir.

Mısır bir taraftan Türkiye'den kovulan insanların Türkiye aleyhinde çalışmalar yapmalarına izin verirken, öteki taraftandan da Mısır Kralı Fuad 1927'de İtalya'ya yaptığı bir ziyaret sırasında Türkiye Büyükelçisi'ne, iki ülkenin kardeş olduklarını ve Mısır'ın Türkiye'yi "ağabey" olarak gördüğünü bildirmiştir. Yine bu ziyaret sırasında Mısır Başbakanı Servet Paşa da Türkiye Büyükelçisi'ne Türkiye'yi çok sevdiğini ve iki ülke arasında "ayrılık gayrılık" olmadığını beyan etmiştir²⁰.

Bununla beraber 1928 yılında Kral Fuad, Atatürk'ün Kral Fuad'ın doğum gününü kutlamamasını sebep göstererek, Kahire'deki Türk Elçiliği'nde verilecek resepsiyonlara Mısırlı bürokratların katılmasını yasaklamıştır²¹. Aynı yıl Mısır Hükümeti basındaki Türkiye aleyhtarı yazılara karşı Türkiye'yi koruyan bir tutum almıştır. Türkiye aleyhtarlığıyla tanınan Seda-yi Hak gazetesi hakkında dava açılmış ve sonrasında gazete kapatılmıştır²². Yine Türk düşmanı olan Musavat'ın sahibi Hafız İsmail "Kahire Muhafızlığı'na (Valiliği'ne) celbedilerek kendisine tenbihat-i müesire ve katiyye (etkili ve kesin uyarı) icra kılınmış ve hatta ikâmet eylediği bir tekkeden de ihracına" karar verilmiştir. Türk düşmanı diğer bir gazete olan El-Feth gazetesi hakkında da "takibat-i kanuniye" başlatılmıştır²³.

1929'da ise, Mısır'daki karma mahkemeler konusu bir gerginlik meydana getirmiştir. Türkiye, Mısır'daki Türk vatandaşları ile Mısır Hükümeti arasındaki uyuşmazlıklara, tıpkı İngiltere, Fransa, ABD, İtalya, Belçika ve Yunanistan vatandaşları ile Mısır Hükümeti arasın-

²⁰ B.C.A., 030.10.266.795.10, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'den Başvekil İsmet Paşa'ya, 09.08.1927.

²¹ Ahmet Özgiray, "Türkiye-Mısır Siyasi İlişkileri (1920-1938)" **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 11, İzmir, 1996, s. 2.

²² B.C.A., 030.10.266.795.14, Hariciye Vekâletinden Başvekâlete, 16.04.1929.

²³ B.C.A., 030.10.266.795.12, Hariciye Vekâletinden Başvekâlete, 06.01.1929.

daki uyuşmazlıklarda olduğu gibi, karma mahkemelerin bakmasını talep etmiştir. Mısır Hükümeti bu talebi kabul etmeyince, Ankara'ya tatil için gelen Türk elçisinin Mısır'a geri gönderilmemesi bir ara gündeme geldiyse de, elçiye Mısır'a geri dönmesi talimatı verilmiştir. Elçi Muhittin Paşa Kahire'ye giderken, karma mahkemeler konusunda, İskenderiye'de tatil yapan Kral'dan görüşme talebinde bulunmuştur. Muhittin Paşa'ya gecikmeli olarak verilen cevapta, Kral rahatsız olduğu için görüşmenin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bunun üzerine Muhittin Paşa Kahire'ye dönmüştür. Daha sonra yapılan girişimler neticesinde Muhittin Paşa Kral'dan randevu almış ve İskenderiye'de bulunan saraya gitmiştir. Muhittin Paşa, Kral ile randevu saatinde görüştürülmeyip bir müddet daha salonda bekletildiğini görünce, “*bekleme salonunun kapısını ilgililerin yüzüne çarparak*” Kahire'ye geri dönmüştür. Mısır Hükümeti Muhittin Paşa'nın bu hareketini Türkiye Hükümeti'ne şikayet etmiştir. Bu şikayetle tırmanan mesele, Muhittin Paşa'nın Mısır Dışişlerinden özür dilemesiyle kapanmıştır²⁴.

1930 yılında, Türkiye'nin afyon üretiminden kaynaklanan gerginlik, iki ülke ilişkilerinde başka bir anlaşmazlık konusunu oluşturmuştur. ABD'nin uluslararası örgütleri kullanarak Türkiye'nin afyon üretimini azaltmaya yönelik baskısını artırmaya başlamasından sonra, 1930 yılından itibaren, Mısır Hükümeti Türkiye'deki afyon üretimine dolaylı yollardan tepki göstermeye başlamıştır²⁵. Mısır Hükümeti bu tepkisini özellikle basın yoluyla dile getirmiştir.

Mısır basını Türkiye'nin afyon üretmesini şiddetle eleştirmiştir. Söz konusu eleştirilere en çarpıcı örneklerden birisi de Kahire'de yayınlanan ve Hükümetin yarı resmî sözcülüğünü yapan El-Ahram gazetesindeki bir makaledir. Bu makalede, Mısır'da ve ABD'de kaçak olarak satılan uyuşturucunun büyük bir kısmının Türkiye'den geldi-

²⁴ Özgiray, a.g.m., s.2-3.

²⁵ ABD'nin uluslararası örgütleri kullanarak Türkiye'nin afyon üretimini azaltmaya yönelik baskılarıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Semih Bulut, **Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri: 1923-1938**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2010, s.184-187.

ği, Kahire Polis Müdürü'nün Cenevre'deki heyete sunduğu bir raporda Türkiye'yi bu konu nedeniyle şikayet ettiği ifade edilmiştir²⁶.

Kahire'de yayınlanan "*El-Keşkül*" isimli haftalık mizah dergisinde yayınlanan diğer bir makaledeki tepkilerin şiddeti çok daha yüksektir. Söz konusu makalede; Türkiye'de yaygın olarak afyon kaçakçılığı yapıldığından, Türkiye'nin bütçe gelirinin önemli bir kısmının uyuşturucu madde ticaretinin oluşturduğundan, Türkiye hazinesine her yıl beş milyon liranın bu yolla girdiğinden, Türkiye'nin uyuşturucu üretmesinin Milletler Cemiyeti'nin müteakip toplantısının en önemli konu başlığını oluşturduğundan bahsedilmiş ve kapak sayfasında Atatürk'e hakaret ederek "*Türkiye'nin izzet-i nefsinin yaralayan*" bir karikatür yayınlanmıştır. Bu karikatürde Türkiye Cumhurbaşkanı, elinde içi afyon dolu bir çanta bulunduğu halde, etrafa para mukabilinde afyon satar bir vaziyette gösterilmiştir²⁷.

El-Keşkül dergisinde söz konusu karikatürün yayınlanmasından hemen sonra Türkiye'nin Kahire Elçisi Muhittin Paşa Mısır Hariciye Bakanı Abdülfettah Yahya Paşa'yı ziyaret ederek durumu kendisine iletmiştir. Hariciye Bakanı, cevaben, böyle bir karikatür yayınlanmış olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve kendisinin bu olaydan haberdar olduğunu ve bu tür bir olayın tekerrür etmemesi için İçişleri Bakanlığı nezdinde gerekenleri yaptığını ifade etmiştir. Hariciye Bakanı bunları söylemekle beraber, El-Keşkül'ün nihayetinde bir mizah dergisi olduğunu ve fazla ciddiye alınmaması gerektiğini de ifade ederek, İçişleri Bakanlığı'nın dergiyi kapatma ya da cezalandırma yoluna gitmeyeceğini de imâ etmiştir²⁸.

Mısır Hükümeti Türkiye'nin afyon üretimine tepkisini, dolaylı olarak yönlendirmiş olması kuvvetle muhtemel olan basın yanısıra, Türkiye ile ilgili hazırlattığı ve kamu oyuna duyurduğu bir rapor

²⁶ **El-Ahram**, 29.12.1930'dan naklen **B.C.A.**, 030.10.180.243.8, Hariciye Vekâletinden Başvekâlete, 27.12.1930.

²⁷ **El-Keşkül**, 26.12.1930'dan naklen **B.C.A.**, 030.10.180.243.8, Hariciye Vekâletinden Başvekâlete, 27.12.1930.

²⁸ **a.g.b.**

yolu ile de göstermiştir. 1930 yılında Mısır Afyon Merkezi tarafından hazırlanan bu raporda, Mısır'da yarım milyon uyuşturucu bağımlısının olduğu, Türkiye'deki fabrikalarda kaçak olarak üretilen eroin, kokain ve esrarın Mısır için büyük bir tehdit oluşturduğu ve son dönemde dünyada yakalanan uyuşturucu maddelerin büyük bir kısmının Türkiye'den geldiği gibi hususlara değinilmiştir²⁹.

Mısır Hükümeti'nin dolaylı yollardan ortaya koyduğu bu tepkiler, Türkiye'nin 1931'den itibaren afyon üretimini sınırlamaya başlaması ile birlikte sona ermiştir³⁰. Bu yılın Ekim ayında Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün El-Ahram gazetesi muhabiriyle yaptığı bir röportajda söylediği şu sözler, afyon meselesi nedeniyle Mısır'da Türkiye aleyhinde yayınlanan yazıların Türkiye'de söylemlere yansiyacak şiddette bir kırgınlık yaratmadığının bir göstergesidir: “*Mısır'a karşı beslediğimiz samimi dostluk ve hayırhahane (dostane) hissiyatımızı, Mısır'ın en büyük gazetesi olan El-Ahram gazetesi vasıtasıyla ilan edebildiğimden dolayı çok memnunum. Biz, Mısır'ın milli arzularına muhalif olan herhangi bir fikirden uzağız; bilâkis bu dost memleketin milli dileklerinin husulunu (gerçekleşmesini), imkânımız dahilinde teyit ederiz.*”³¹

Bu tarz sıcak sözlerin söylenmesine rağmen 1932 yılında iki ülke ilişkileri önceki yıllardakine göre daha şiddetli bir şekilde sarsılmıştır. Mısır elçisi Abdülmelik Hamza Bey'in, 29 Ekim 1932 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıl dönümü münasebetiyle yabancı misyon şeflerine verilen yemeğe fesiyile katılması neticesinde önemli bir diplomatik kriz meydana gelmiştir. Atatürk'ün Mısır elçisinin fesini çıkarttırması üzerine, elçi yemeği terk etmiş ve durumu ülkesine rapor etmiştir. Olayın önce İngiltere, sonra da Mısır basınına yansımalarının ardından Mısır, Türkiye'ye böyle bir olayın ileride

²⁹ **Mısır Afyon Merkezi'nin 1930 Yılı Raporu'ndan** naklen **B.C.A.**, 030.10.180.243.17, Hariciye Vekâletinden Başvekâlete, 27.05.1931.

³⁰ **B.C.A.**, 030.10.178.230.2, Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine, 09.05.1931.

³¹ **El-Ahram**, 21.10.1931'den naklen **B.C.A.**, 030.10.266.796.6, Hariciye Vekâletinden Başvekâlete, 10.11.1931.

tekrarlanmayacağı konusunda güvence isteyen bir nota vermiştir. Mısır, Türkiye'nin cevabi notasından tatmin olmayınca, Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiseri devreye girmiştir. Gerek İngiliz Yüksek Komiseri'nin uzlaştırma çabaları, gerekse aslında iki ülke yetkililerinin de çok da önemli olmayan bir meseleden dolayı ilişkilerin kesilmesini istememeleri nedenleriyle Mısır, Türkiye'nin sonradan gönderdiği biraz daha yumuşak tondaki notasıyla yetinmiş ve mesele tatlıya bağlanmıştır³².

1933'te Türkiye Mısır'dan başlıca iki meseleden dolayı şikayetçi olmuştur: Bunlardan ilki, Mısır'daki vakıfların gelirlerinin Türkiye'deki devlet kurumlarına mı, yoksa şahıslara mı tahsis edilmesi sorununun çözümlenememesi ve diğeri de Mısır'daki Türk vatandaşlarının hapishanelerde ve mahkemelerde gördükleri kötü muameledir. Bu meselelerin yanısıra, Kahire'deki Türkiye Büyükelçiliği'nde verilen 29 Ekim resepsiyonuna Mısır'lı Bakanların katılmaması da, ilişkileri olumsuz yönde etkileyen bir gelişmedir³³.

İki ülke siyasi ilişkilerinde 1934 yılından itibaren önemli bir gerginlik yaşanmamış, ilişkiler, yaklaşan İtalyan tehdidinin de etkisiyle, her geçen gün daha da gelişmiş ve yakınlaşmıştır³⁴. İlişkilerdeki bu yakınlaşmanın neticesinde 7 Nisan 1937'de Türkiye ve Mısır arasında bir dostluk antlaşması ile birlikte bir ikâmet antlaşması ve bir tabiiyet sözleşmesi imzalanmıştır. Bu antlaşmalar ve sözleşmeyi Türkiye adına Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Mısır adına da Türkiye Elçisi Muhammed El-Cezayirli imzalamıştır³⁵.

³² Bu notalar ve olayla ilgili geniş bilgi için bkz. Şimşir, *Fes Olayı: Türkiye-Mısır...*, s.1-54.

³³ Özgiray, *a.g.m.*, s. 4.

³⁴ İtalyan tehdidi Türkiye'ye Balkanlar üzerinden yaklaşmış, Türkiye bunu engellemek için 1934'te Balkan Antantı'na katılmıştır. Bu tehdid Mısır için ise, İtalya'nın 1935'te Nil nehrinin en önemli kaynağına sahip olan Habeşistan (Ethopya)'a saldırmasından sonra daha belirgin bir hale gelmiştir. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 491, 524.

³⁵ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 18, s.1407. Ayrıca bkz. İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları: (1920-1945)**, c. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983, s.528-529.

Dostluk Antlaşması'nın 1. maddesinde “*Türkiye ve Mısır arasında bozulmaz bir barış; samimi ve daimi bir dostluk*” hüküm süreceği belirtilmiş, 2. ve 3. maddesiyle diplomasi ve konsolosluk temsilcilerinin, karşılıklılık esasına göre, tüm ayrıcalıklardan yararlanmaları öngörülmüş ve onların işlevlerine ilişkin koşullar düzenlenmiştir. 4. ve son madde ise antlaşmanın onay belgelerinin verişiminden 15 gün sonra yürürlüğe girmesini hükme bağlamıştır³⁶.

İkâmet Antlaşması'nın 1. maddesine göre, iki ülkenin vatandaşları birbirlerinin ülkesine, gerekli düzenleme ve kanunlara uymak koşuluyla, sebestçe girebilecek, seyahat edebilecek, yerleşebilecek ve birbirlerinin ülkesinde ikâmet edebileceklerdi. 2. maddeye göre, 1. madde iki ülkenin göçü önleme ya da bunun gibi tedbirler alma haklarına hâlel getiremeyecekti. 3. maddeye göre, her bir ülkenin vatandaşları diğer ülkede “*en ziyade müsadeye mazhar millet*” statüsünden istifade edecekler ve her nevi menkul ile gayrimenkulu satın alabileceklerdi. 4. maddeye göre, her bir ülkenin vatandaşları diğer ülkede her nevi sanat ve ticaretle uğraşabileceklerdi. 5. maddeye göre, her bir ülkenin vatandaşları diğer ülkede yerli halktan fazla veya farklı olarak vergiye tabii tutulamayacaklardı. 6. maddeye göre, her bir ülkenin vatandaşları diğer ülkede askerlik veya benzeri zorunlu hizmetlerden muaf tutulacaklardı. 7. maddeye göre, her bir ülkenin vatandaşlarının diğer ülkedeki malları ancak o ülkenin genel menfaatleri gerektirdiği takdirde istimlâk edilebileceklerdi. 8. maddeye göre, her bir ülkenin vatandaşları diğer ülkede yerli halka tanınan dava açma, avukat tutma, dava vekili bulundurma gibi hukukî haklardan yararlanabileceklerdi. 9. maddeye göre, her bir ülkenin vatandaşları diğer ülkede yerli halk ile aynı mali, ticari, idari, medeni, cezai ve bunun gibi hükümlere tabii olacaklardı. 10. maddeye göre, her bir ülkenin mali ve sınaî şirketleri ile sigorta ve nakliyat firmaları diğer ülkede gerekli şartları yerine getirmeyi müteakip yerleşebilecek-

³⁶ TBMM Kavanin Mecmuası, Devre 5, c. 17, TBMM Matbaası, Ankara 1937, s.1050-1051.

ler ve burada “*en ziyade müsadeye mazhar*” devletlerin şirketlerine tanınanlarla aynı haklara sahip olacaklardı. 11. maddeye göre, bu antlaşmanın maddelerinin yorumlanması konusunda meydana gelebilecek anlaşmazlıklar tahkim yoluyla bir hakeme havale olunacaktı. 12. ve son maddeye göre ise onay belgeleri Kahire’de teati edilecek; anlaşma, onay belgelerinin teatisinden bir ay sonra yürürlüğe girecek; anlaşma, üç yıl süreyle geçerli olacak; bu müddetin sona ermesinden altı ay önceye kadar itiraz edilmezse anlaşmanın geçerlilik süresi kendiliğinden bir üç yıl daha uzayacaktı³⁷.

Tabiiyet Sözleşmesi’nin 1. maddesine göre, 5 Kasım 1914’ten önce Mısır’a yerleşen ve aslen Türk olanlar, hâlihazırda Mısır tabiiyetinde bulunuyorlarsa, istedikleri takdirde Türk tabiiyetine geçebileceklerdi. 2. maddeye göre, 5 Kasım 1914’ten sonra Mısır’a yerleşen Osmanlı tebası Türk tabiiyetini muhafaza edecekti. Bununla beraber aslen Türk olmayanlar ve anlaşmanın yürürlüğe gireceği tarihten önce Mısır tabiiyetine hak kazananlar Mısır’lı sayılacaklardı. 3. maddeye göre, 5 Kasım 1914’ten önce Türkiye’ye yerleşenlerden kendileri ve babaları Mısır’da doğmuş olanlar istedikleri takdirde Türk tabiiyetinden Mısır tabiiyetine geçebileceklerdi. 4. maddeye göre, aslen Türk olup 5 Kasım 1914’ten önce Türkiye ve Mısır dışındaki ülkelere yerleşenlerden kendileri ve babaları Mısır’da doğmuş olanlar istedikleri takdirde Türk tabiiyetinden Mısır tabiiyetine geçebileceklerdi. 5. maddeye göre, 1, 3 ve 4. maddelerde öngörülen uyrukluk seçme hakkı bu sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren bir sene boyunca geçerli olacaktı. 6. maddeye göre, 1, 2, 3 ve 4. maddelerde öngörülen uyrukluk seçme hakkı evli kadınları ve 18 yaşından küçük çocukları da kapsayacaktı. 7. maddeye göre, Mısır’daki Türkiye Elçiliği, 5. maddede öngörülen bir senelik sürenin bitmesinden itibaren üç ay içerisinde, 1. maddeden faydalanarak Türk tabiiyetine geçmek isteyenlerin listesini Mısır Dışişleri Bakanlığı’na ve-

³⁷ a.g.e., s.1052-1054.

recekti. 8. maddeye göre, Türkiye'deki Mısır Elçiliği, 5. maddede öngörülen bir senelik sürenin bitmesinden itibaren üç ay içerisinde, 3 ve 4. maddelerden faydalanarak Mısır tabiiyetine geçmek isteyenlerin listesini Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na verecekti. 9. maddeye göre, Mısır Dışişleri Bakanlığı, 2. maddede öngörülen şartlar dahilinde Mısır tabiiyetine hak kazanmış olan şahısların listelerini bu sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren üç aylık süre içerisinde Kahire'deki Türkiye Elçiliği'ne verecek ve gerekli incelemelerin yapılmasından sonra liste üzerinde karşılıklı mutabakat sağlanacaktı. 10. maddeye göre, önceki maddelerde öngörülen listelerde ismi yazan herhangi bir şahsın gerekli şartları haiz olmadığı anlaşıldığı takdirde, söz konusu liste karşılıklı mutabakat içerisinde değiştirilebilecekti. 11. maddeye göre, bu sözleşmenin onay belgelerinin Kahire'de teati edilmesinden bir ay sonra sözleşme yürürlüğe girecekti. Son olarak, sözleşmeye ilave edilen "*nihai protokol*"e göre, tabiiyet sözleşmesinin hükümlerine uygun olarak tabiiyet değiştiren şahıslar, tabiiyetinden feragat ettikleri ülkeyi bu yüzden terke mecbur olmayacaklar ve orada yerli halka bahşolunan haklardan istifadeye devam edeceklerdi. Ayrıca, bu sözleşmenin imzalanmasından önce Türk tabiiyetinden olup da, sözleşme hükümlerine göre Mısır tabiiyetine geçen şahıslar hakkında Türkiye'de tatbik edilmiş olan tedbirler, hükümler, kanuni, idari ve adli kararlar, bu şahıslar için geçerli olmaya devam edecekti³⁸.

TİCARİ İLİŞKİLER

1926 yılında iki ülkenin diplomatik ilişkilerinin tesis edilmesiyle birlikte, ticari ilişkilerin de bir anlaşma temeline oturtulması konusu gündeme gelmiştir. Bu kapsamda 1926'nın Ocak ayında iki ülke arasında "*en ziyade müsadeye mazhar devlet*" esası dairesinde geçici bir ticaret anlaşması (modus vivendi) imzalanmıştır. Geçerlilik süresi altı ay olan bu geçici ticaret anlaşması uyarınca bir ticaret anlaş-

³⁸ a.g.e., s. 1055-1056.

ması imzalamaya yönelik müzakerelere altı ay içerisinde başlanacaktı³⁹. Bu maddeye uygun olarak müzakerelere başlanmış, fakat iki ülke arasında bir ticaret anlaşması imzalamak Atatürk döneminde mümkün olmamıştır⁴⁰. Bundan dolayı da, Atatürk döneminde iki ülke arasındaki ticari ilişkiler geçerlilik süresi defalarca uzatılan geçici ticari anlaşmalarla yürütülmüştür.

Söz konusu ticari ilişkilere ait yıllık istatistikler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Atatürk döneminde Mısır'dan ithal ettiği mallar arasında birinci sırayı hayvan derilerinin, ikinci sırayı ise pamuk ve mamullerinin aldığı görülmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin Mısır'dan ithal ettiği başlıca diğer mallar arasında ise kahve, kakao, keten, kendir, hububat, meyve, sebze, sanayi yağları, iç yağı, mum, şekerleme ve bitkisel yağlar bulunmaktadır. Atatürk döneminde Türkiye'nin Mısır'a ihraç ettiği mallar arasında birinci sırayı tütün, ikinci sırayı ise meyve ve sebzeler almıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Mısır'a ihraç ettiği başlıca diğer mallar arasında ise kereste ve ağaç mamulleri, balık, boya, tıbbi malzeme, canlı hayvan, yün ve mamulleri, hububat ve bitkisel yağlar yer almıştır⁴¹.

İki ülke arasında ithalatı ve ihracatı yapılan yukarıda isimleri zikredilen ve zikredilmeyen malların toplam değerleri incelendiğinde (Tablo 1), Atatürk döneminde Türkiye'nin Mısır'dan yaptığı en fazla ithalatın 1924 yılında 7.170.000 lira olarak gerçekleştiği görülmek-

³⁹ B.C.A., 030.18.01.01.17.89.9, Kararname, 31.01.1926.

⁴⁰ Türkiye ve Mısır arasında bir ticaret anlaşması ancak 15 Ağustos 1953'te imzalanabilmiştir. Bu anlaşmanın metni için bkz. **TBMM Kavanin Mecmuası**, Devre 10, c. 37, TBMM Matbaası, Ankara 1955, s. 787-788.

⁴¹ Bkz. **Türkiye Harici Ticaret: 1923**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1926, s.31-32; **Statistique du Commerce Exterieur de La Turquie Pendant L'Année 1340 (1924)**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1926, s. 2; **Harici Ticaret Yıllık İstatistiği 1925**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1925, s. 491; **Harici Ticaret: Yıllık İstatistik 1926**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929, s. 216; **Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik Yıl 1927**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929, s. 446, 451; **Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik Yıl 1928**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929, s. 212; **Türkiye Harici Ticaret: Resmî İstatistiklere Nazaran Tahlil ve Mukayese Raporu 1930-38**, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1940, s. 241.

tedir. Türkiye'nin Mısır'dan yaptığı ithalatın Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payı ise en fazla olarak 1923 yılında % 4,6 oranında gerçekleşmiş ve 1927 yılında % 0,9 değerini alıncaya kadar her sene azalmıştır. Bu pay 1927'den 1938'e kadar % 0,7 ile % 2,1 arasında dalgalı bir seyir izlemiştir.

Atatürk döneminde Türkiye'nin Mısır'a yaptığı en fazla ihracat 1929 yılında 7.890.000 lira olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Mısır'a yaptığı ihracatın toplam ihracattaki payı da en fazla olarak yine 1929 yılında % 5 olarak tahakkuk etmiştir. Bu pay 1923 yılında % 2,9 iken, 1925 ve 1927 istisna olmak üzere 1929 yılına kadar sürekli artmış ve 1929'da % 5'e yükselmiştir. 1929'dan sonra söz konusu pay 1936'da % 0,9'a gelinceye kadar, 1933 istisna olmak üzere, sürekli azalmıştır. 1936'dan sonra bu pay hafif bir artış göstererek 1938'de % 1,9'a çıkmıştır.

Tablo 1: Türkiye-Mısır İthalat ve İhracatı ile Bunların Toplam İthalat ve İhracattaki Payları⁴²

Yıl	Mısır'dan İthalat (Milyon Lira)	Toplam İthalat (Milyon Lira)	Mısır'dan İthalatın Toplamdaki Payı (%)	Mısır'a İhracat (Milyon Lira)	Toplam İhracat (Milyon Lira)	Mısır'a İhracatın Toplamdaki Payı (%)
1923	6,68	144	4,6	2,47	84	2,9
1924	7,17	193	3,7	4,83	158	3
1925	6,08	243	2,5	5,96	236	2,5

⁴²**Türkiye Harici Ticaret: 1923**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1926, s.19; **Statistique du Commerce Exterieur de La Turquie Pendant L'Annee 1340 (1924)**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1926, s. 2; **Harici Ticaret Yıllık İstatistiği 1925**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1925, s.491, 499; **Harici Ticaret: Yıllık İstatistik 1926**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929, s. 216; **Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik Yıl 1927**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929, s. 446, 451; **Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik Yıl 1928**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929, s. 223; **Harici Ticaret İçin Aylık İstatistik Kanunusani (Ocak)-Kanunievvel (Aralık) 1929**, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929; **Türkiye Harici Ticaret: Resmi İstatistiklere Nazaran Tahlil ve Mukayese Raporu 1930-38**, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1940, s. 240.

1926	2,47	234	1	7,44	188	3,9
1927	1,93	211	0,9	4,81	158	3
1928	2,43	223	1	7,83	173	4,5
1929	2,72	256	1	7,89	156	5
1930	2,62	145	1,8	6,11	152	4
1931	2,67	127	2,1	4,52	125	3,6
1932	1,4	87	1,6	3	100	3
1933	1	77	1,3	3,2	96	3,3
1934	0,7	87	0,8	2,2	100	2,2
1935	0,69	86	0,8	1,94	97	2
1936	1,18	98	1,2	2,05	227	0,9
1937	2,45	116	2,1	1,45	131	1,1
1938	1,04	148	0,7	1,26	66	1,9

Atatürk döneminde Türkiye-Mısır ticaret hacmi ise, Tablo 2'den de görülebileceği üzere, en fazla olarak 1925 yılında 12.040.000 lira değerinde gerçekleşmiştir. Bu ticaret hacminin Türkiye'nin toplam ticaret hacmi içindeki payı en fazla olarak 1923 yılında % 4,01 oranında tahakkuk etmiş ve 1927 yılında % 1,82 değerini alıncaya kadar her sene azalmıştır. Söz konusu pay 1928'de tekrar % 2,59'a çıksa da, 1933'ten sonra % 1'li oranlara gerilemiştir.

Ticaret dengesi 1923'te, Tablo 2'den de görülebileceği üzere, büyük ölçüde Mısır'ın lehineyken, Mısır'ın avantajı 1926'ya kadar her geçen sene azalmış ve bundan sonraki seneler, 1937 yılı hariç, denge Türkiye lehine oluşmuştur.

Tablo 2: Türkiye-Mısır Ticaret Hacminin Türkiye'nin Toplam Ticaret Hacmi İçindeki Payı ve Türkiye-Mısır Ticaret Dengesi⁴³

Yıl	Türkiye-Mısır Ticaret Hacmi (Milyon Lira)	Türkiye Toplam Ticaret Hacmi (Milyon Lira)	Oran (%)	Ticaret Dengesi (Milyon Lira)
1923	9,15	228	4,01	-4,21
1924	12	351	3,41	-2,34
1925	12,04	479	2,51	-0,12
1926	9,91	422	2,34	4,97
1927	6,74	369	1,82	2,88
1928	10,26	396	2,59	5,4
1929	10,61	412	2,57	5,12
1930	8,73	297	2,93	3,49
1931	7,19	252	2,85	1,85
1932	4,4	187	2,35	1,6
1933	4,3	173	2,48	2,2
1934	2,9	187	1,55	1,5
1935	2,63	183	1,43	1,25
1936	3,23	325	0,99	0,87
1937	3,9	247	1,57	-1
1938	2,3	214	1,07	0,22

⁴³ **Türkiye Harici Ticaret: 1923**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1926, s.19; **Statistique du Commerce Exterieur de La Turquie Pendant L'Annee 1340 (1924)**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1926, s. 2; **Harici Ticaret Yıllık İstatistiği 1925**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1925, s.491, 499; **Harici Ticaret: Yıllık İstatistik 1926**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929, s. 216; **Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik Yıl 1927**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929, s. 446, 451; **Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik Yıl 1928**, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929, s. 223; **Harici Ticaret İçin Aylık İstatistik Kanunusani (Ocak)-Kanunievvel (Aralık) 1929**, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929; **Türkiye Harici Ticaret: Resmi İstatistiklere Nazaran Tahlil ve Mukayese Raporu 1930-38**, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1940, s. 240.

Ticari ilişkilere yönelik bütün bu veriler bir arada değerlendirildiğinde, Türkiye'nin genel ticaretinde Mısır'la olan ticaretinin pek de büyük bir öneme sahip olmadığı görülmektedir.

KÜLTÜREL İLİŞKİLER

Türkiye ve Mısır arasındaki kültürel ilişkiler, iki ülkenin devlet rejimi anlayışları arasındaki çatışma nedeniyle, özellikle 1934 öncesinde, yok denecek kadar azdı. 1934'ten itibaren İtalyan tehdidinin belirginleşmeye başlamasından sonra Türkiye-Mısır siyasi ilişkilerinde meydana gelen yakınlaşma, kültürel ilişkilere de sirayet etmiştir.

Kültürel ilişkiler kapsamında burada ilk zikredilmesi gereken konu, Türkiye'nin Mısır'daki yayın faaliyetidir. Hüseyin Remzi Bey tarafından Kahire'de 1930'larda önce "Muahadenet", sonra "Yeni Türkiye" adıyla bir haftalık gazete yayımlanmıştır. Masrafları düzenli olarak Türkiye Cumhuriyeti tarafından karşılanan bu gazetenin yayını Hüseyin Remzi Bey'in ölümünden sonra, 1937'de durdurulmuştur⁴⁴.

Diğer taraftan yine aynı yıllarda Anadolu Ajansı muhabiri Ziya Danışman tarafından, "An Anba-ul Şarkiya" adı altında günlük bir bülten çıkarılmış, bu bültenin çıkarılması için Ziya Danışman'a Türkiye Cumhuriyeti tarafından ayda 15 Mısır lirası verilmiştir. Ziya Danışman'ın Bükreş'e nakli üzerine bültenin çıkarılmasına "Abdullah" isimli şahıs tarafından devam edildiyse de, 6 Temmuz 1937'de bülteneye yapılan ayda 100 TL'lik yardım kesilmiştir⁴⁵. Çünkü Abdullah, Kahire Elçiliği'nin talimat ve emirlerini yerine getirmemiş, bir takım ahlakî zafiyetler sergilemiş ve Türkiye düşmanı kişi ve çevrelerle temas kurmaktan kaçınmamıştır⁴⁶.

Kültürel ilişkiler kapsamındaki diğer bir konu, Mısır Kralı'na verilen pul albümüdür. 1934'de Kahire'de toplanan 10. Uluslararası

⁴⁴ B.C.A., 030.10.84.557.5, Hariciye Vekâletinden Başvekâlete, 17.12.1937.

⁴⁵ a.g.b.

⁴⁶ B.C.A., 030.10.84.557.5, Kahire Elçiliğinden Başvekâlet Müsteşarlığına, 29.06.1937.

Posta Kongresi'nde, Genel Posta Birliği'ne mensup ülkelerce Kongre'nin bir armağanı olarak Mısır Kralı 1'inci Fuat'a 1929'daki 9. Kongre'den beri çıkarılmış pul serilerinden birer nüsha armağan edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar gereğince 1935 yılında Türkiye Cumhuriyeti Nafia Vekâleti (Bayındırlık Bakanlığı) de 2021 TL değerinde bir pul albümü hazırlamış ve albüm Türkiye'nin Kahire Elçiliği tarafından Mısır Kralı'na sunulmuştur⁴⁷.

Mısırlı akademisyen, öğretmen, öğrenci ve askerlerin Türkiye ziyaretleri ise kültürel ilişkiler kapsamında burada ele alınacak son konu başlığıdır. Söz konusu ziyaretlerden ilki 1936 yılında Mısır Üniversitesi akademisyen ve öğrencilerinden oluşan 94 kişilik bir kafiye tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kafiye taşıyan gemi Çanak-kale'de İl Emniyet Müdürü ve Belediye Başkanından oluşan iki kişilik bir heyet tarafından karşılanmıştır. Gemide Türk heyeti için *“çok samimi ve parlak bir tören yapılmış, iki Mısır profesörü Türk-Mısır dostluğunu tebarüz ettiren birer söylev vermişler, nutuklarını ‘yaşasın Mustafa Kemal Atatürk, yaşasın hür ve müstakil Türkiye’ temennileri ile bitirmişlerdir. Bu nutuklara belediye reisi tarafından karşılık verilmiştir. Bu merasim esnasında bir profesör tarafından Çanak-kale’de hayatlarını kaybeden aziz şehitlerimiz namına bir çelenk denize atılmış, diğer bir çelenk de Mehmet Çavuş anığına (abidesine) konulmak üzere heyetimize verilmiştir.”*⁴⁸

1938 yılında Mısır Pedagoji Enstitüsü öğretmen ve öğrencilerinden 30 kişilik bir kafiye *“yeni Türkiye'nin ilerleyişini yakından görmek için”* Türkiye'ye gelmiş, İstanbul ve Ankara'da incelemelerde bulunmuştur⁴⁹.

Yine 1938 yılında Mısır ordusundan bir heyet kültürel bir gezi kapsamında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaret sonrasında Mısır Hü-

⁴⁷ B.C.A., 030.10.197.349.3, Nafia Vekâletinden Başvekâlete, 28.03.1935.

⁴⁸ B.C.A., 030.10.200.367.10, Dahiliye Vekâletinden Başvekâlete, 29.07.1936.

⁴⁹ B.C.A., 030.10.200.369.5, Dahiliye Vekâletinden Başvekâlete, 04.07.1938.

kümeti, Mısır askeri heyetine gösterilen samimi ilgiden çok memnun olduğunu belirterek Türk Hükümeti'ne teşekkürlerini iletmiştir⁵⁰.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Atatürk dönemi Türkiye-Mısır ilişkileri 1934 yılına kadar oldukça iniş çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bu iniş çıkışların ana nedeni, daha önce de belirtildiği gibi, iki ülkenin devlet rejimi anlayışları arasında meydana gelen farklılaşmadır. Söz konusu farklılaşma 1934 yılına kadar iki ülke ilişkilerinin gelişmesini engellemiştir. Fakat bu farklılaşma ilişkilerde, 1933'te yaşanan fes krizinde olduğu gibi, ciddi gerginlikler yarattığı zamanlarda, Türkiye ve Mısır yetkilileri tansiyonu daha fazla yükseltmemenin arayışı içerisinde olmuşlardır. Çünkü Türkiye ve Mısır, Atatürk döneminde, bugün de olduğu gibi, İran'la beraber Ortadoğu'nun en güçlü, en kalabalık ve jeopolitik önemi en fazla olan iki devletiydi. İki ülke yöneticilerinin de rejim çatışması gibi bir nedenden dolayı böylesine önemli bir bölge devletiyle ilişkilerin kesilmesini istemedikleri değerlendirilmektedir.

1934'ten itibaren İtalya'nın yaratmaya başladığı güvenlik kaygıları ise, bu tarihe kadar ilişkilerde yaşanan iniş çıkışları sona erdirmiş ve ilişkilerde kaydedilen istikrar sayesinde de, uzun zamandan beri yapılması tasarlanıp da yapılamayan dostluk ve ikamet antlaşmaları ile tabiiyet sözleşmesi 1937'de imzalanabilmiştir. Bu gelişmede İngiltere'nin de etkisi olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir. Şöyle ki; ABD'nin Mısır Ortaelçisi Bert Fish'in de ifade ettiği gibi, bu dönemde Mısır'ın izlediği politikalar büyük ölçüde İngiltere tarafından belirlenmiştir⁵¹. Mesela Mısır 1935'te İngiltere'nin etkisiyle Süveyş Kanalı'nı İtalyan gemilerine kapatma kararı almıştır⁵². İngiltere'nin Mısır üzerinde böyle bir etkisi olduğuna göre ve İngiltere'nin de İtalyan yayılcılığına karşı kendi gücünden ziyade Türkiye ve Mısır'ın

⁵⁰ B.C.A., 030.10.268.804.19, Hariciye Vekâletinden Başvekâlete, 16.10.1938.

⁵¹ FRUS 1936, c. 3, s. 9, Mısır'daki ABD Orta Elçisi'nden ABD Dışişleri Bakanı'na, 19.05.1936.

⁵² FRUS 1935, c. 1, s. 584, Mısır'daki ABD Maslahatgüzarından ABD Dışişleri Bakanı'na, 15.10.1935.

gücünden istifade etmeyi istemiş olması kuvvetle muhtemel olduğuna göre, 1934'ten sonra Türkiye-Mısır ilişkilerinin bir ölçüde İngiltere'nin etkisiyle gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Fakat, 1934'ten sonra oluşan Türkiye-Mısır yakınlaşmasını sadece İngiltere faktörüne bağlamak da gerçekçi olmayacaktır. İngiltere'nin etkisi hiç olmamış olsaydı bile, 1934'ten sonra gerginleşmeye başlayan dünya konjonktürünün, Türkiye ve Mısır'ı birbirine yaklaştıracığı düşünülmektedir. Çünkü, daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye ve Mısır, İran'la beraber Ortadoğu'nun en güçlü iki devletidir ve Ortadoğu dışından gelen bir tehdide Ortadoğu'nun en güçlü devletlerinin beraberce karşı koymalarının en rasyonel politika olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yenimahalle, Ankara.

Belge Numaraları: 030.10.198.355.2, 030.10.266.795.2,
030.10.131.936.21, 030.10.266.795.10, 030.10.266.795.12,
030.10.266.795.14, 030.10.180.243.8, 030.10.180.243.17,
030.10.178.230.2, 030.10.266.796.6, 030.10.266.796.11,
030.18.01.01.17.89.9, 030.10.84.557.5, 030.10.197.349.3,
030.10.200.367.10, 030.10.200.369.5, 030.10.268.804.19.

2. Resmi Yayınlar

Düstur, Tertip 3, Cilt 18.

Foreign Relations of the United States, 1922, 1927, 1935, 1936, 1937, United States Government Printing Office, Washington 1938.

Harici Ticaret Yıllık İstatistiği 1925, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1925.

Harici Ticaret: Yıllık İstatistik 1926, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929.

Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik Yıl 1927, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929.

Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik Yıl 1928, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929.

Harici Ticaret İçin Aylık İstatistik Kanunusani (Ocak)-Kanunievvel (Aralık) 1929, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929.

Statistique du Commerce Exterieur de La Turquie Pendant L'Annee 1340 (1924), c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1926.

TBMM Kavanin Mecmuası, Devre 5,10, c. 17,37, TBMM Matbaası, Ankara 1937, 1955.

Türkiye Harici Ticaret: 1923, c. 1, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1926.

Türkiye Harici Ticaret: Resmi İstatistiklere Nazaran Tahlil ve Mukayese Raporu 1930-38, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1940.

3. Kitaplar

ALTUNDAĞ Şinasi, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi 1831-1841**, 1. Kısım, TTK Basımevi, Ankara 1988.

ARMAOĞLU Fahir, **Siyasi Tarih: 1789-1960**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1964.

BOTMAN Selma, **Egypt from Independence to Revolution, 1919-1952**, Syracuse University Press, New York 1991.

BULUT Semih, **Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri: 1923-1938**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

DEBB Marius, **Party Politics in Egypt: The Wafd&its Rivals 1919-1939**, Ithaca Press, Londra 1979.

KARAL Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 5, TTK Basımevi, Ankara 1983.

MERAY Seha L., **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler**, No. 8, 2. Takım, c. 2, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2001.

SOYSAL İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları: (1920-1945)**, c. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.

ŞİMŞİR Bilal N., **Doğunun Kahramanı Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.

TIGNOR Robert L., **Modernization and British Colonial Rule in Egypt, 1882-1914**, Princeton University Press, New Jersey 1966.

Türk Yunan İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Harp Akademileri Yayınevi, İstanbul 1994.

UÇAROL Rıfat, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1982.

4. Makaleler

AKÇA Bayram, “Atatürk Dönemi Türk-Mısır İlişkileri ve Bu Dönemde Mısır Basınının Türk İnkılâbına Bakışına Bir Örnek” **5. Uluslararası Atatürk Kongresi, 8-12 Aralık 2003, Bildiriler**, c. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

ÇOLAK Melek, “Türk-Mısır İlişkileri Çerçevesinde Mısır’ın Atatürk ve Türk Devrimine Bakışı (1919-1938)” **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 6, Temmuz 2010.

HATTAMER Richard, “Mısır Basınında Atatürk ve İnkılâpları”(Çeviren Ayten Sezer) **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XVII, Sayı: 50, Temmuz 2001.

....., “Atatürk and The Reforms in Turkey as Reflected in the Egyptian Press” **Journal of Islamic Studies**, Vol: 2, Number: 1, January 2000.

ÖZGİRAY Ahmet, “Türkiye-Mısır Siyasi İlişkileri (1920-1938)” **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 11, İzmir 1996.

ŞİMŞİR Bilâl N., “Fes Olayı: Türkiye-Mısır İlişkilerinden Bir Sayfa (1932-1933)” **Belleten**, c. 48, Sayı:189-190, Ocak- Nisan 1984.

YILMAZ Mehmet Serhat, “Mısır Basınında Milli Mücadele Dönemi Türkiye’si Üzerine Bir Araştırma (1919-1922)” **The Pursuit of History - International Periodical for History and Social Research (Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi)**, Yıl: 1, Sayı: 2, Ekim 2009.

....., “Türkiye’deki Şapka ve Kıyafet İnkılâbınının Mısır Kamuoyunda Yansımaları (1925-1932)” **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 2, Güz 2005.

5. İnternet Sitesi

<http://misir.ihh.org.tr/tarih/osmanli.html> (Erişim Tarihi: 30.08.2011).

